

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СХІДНОЇ АЗІЇ

В статті аналізується вплив цивілізаційного чинника на прогрес країн Східної Азії в другій половині XX – на початку XXI ст. та на поточні процеси регіональної інтеграції.

The paper analyzes civilizations influence on East Asian states progress in the second half of the twentieth century and current regional integration process.

Глобальний розвиток початку XXI ст. характеризується поступовим формуванням нового світового порядку на основі багатополлярності на противагу біполярному світу періоду "холодної війни" та однополярному світу по її завершенні. Ознаками формування нового світового порядку стало значне посилення глобальної ролі Китаю; утворення в умовах глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. "великої двадцятки" за участю авангардних держав, що розвиваються; колективні пошуки шляхів реформування глобальних інституцій (МВФ, Світовий банк, ООН, ін.); створення численних регіональних і глобальних самітів як за участю, так і без участі євроатлантичних країн (ШОС, АСЕАН+3, ін.); інтенсивні інтеграційні процеси в Східній Азії, що на початку XXI ст. перетворилася на рушій світового економічного розвитку тощо.

Основним фактором само-ідентифікації народів після краху біполярного протистояння стали релігійно-культурні, тобто цивілізаційні фактори на відміну від ідеологічно-політичних, що переважали в роки "холодної війни". В умовах одноосібного глобального домінування США, що супроводжувалося активними спробами поширення неоліберальної економічної моделі, західних політичних і культурних цінностей на увесь світ, вплив цивілізаційного фактора на розвиток окремих народів значно посилюється. В цьому контексті можна погодитися з поділом С.Хантінгтоном суспільств в культурному відношенні на "сильні" й "слабкі", за яким культури Східної і Південної Азії (особливо Японії, Китаю, Індії) віднесені ним до розряду "сильних", у той час як африканські і культури деяких європейських країн – до відносно слабких [1].

Для країн Азії приналежність їх до певних цивілізацій залишалася визначальним фактором упродовж усього їхнього розвитку. Проте оцінки його впливу на розвиток Сходу за останні десятиліття зазнали значних змін. Якщо в колоніальний період вплив східних цивілізацій вважали причиною відставання країн Азії від країн Європи й США, на сьогодні динамічний економічний розвиток країн Східної Азії й Індії, ефективний розвиток ісламської економіки викликають протилежні оцінки.

Відродження східних суспільств є однією з провідних тенденцій сучасного світового розвитку. Якщо тривалий час модернізація означала вестернізацію, а слова "азіатський", "східний" мали негативний відтінок, на сьогодні ми є свідками бурхливого відродження азійської свідомості і динамічного економічного розвитку багатьох країн Азії на основі власних суспільно-економічних моделей зі збереженням цивілізаційного підґрунтя цих суспільств. Тож поняття "Азія" втратило свій негативний підтекст, а численні дослідники заговорили про формування азійської цивілізації, здатної на рівних конкурувати із Заходом, або навіть маргіналізацію західної цивілізації на основі об'єднання в новому світовому порядку не-західних цивілізацій на основі спільних культурних цінностей.

Погоджуємося з тим, що країни Азії мають в своєму розвитку багато спільного. Якщо історичний розвиток Заходу визначався кардинальними, революційними змінами в традиційній структурі, формуванням нових

моделей на принципово новому економічному, соціальному, ідеологічному, культурному ґрунті, для Сходу характерна поступовість, поступальність, еволюційність розвитку на основі давніх традицій, без кардинальних змін початкової моделі розвитку. Якщо зміни й відбувалися, то лише у зв'язку з європейськими завоюваннями і були лише тимчасовими. Як тільки східні суспільства звільнялися з-під європейської влади, вони поверталися до свого коріння. Це добре ілюструє швидке поширення на Сході з VII ст. ісламу, який добре вписався в традиційні суспільні цінності, відповідав основам життєдіяльності східних суспільств. Особливості східних культур є також їх адаптивність, еволюційний характер трансформації традицій, коли нові елементи лише додаються до старої структури, існують з нею паралельно, не руйнуючи її повністю.

Якщо формою організації давнього східного соціуму була община з традиційними для неї елементами самоуправління і колективними цінностями, вона залишилася такою й на сьогодні. Співвідношення себе з традиційно усталеною структурою (сім'я, рід, клан, плем'я, в сучасній інтерпретації – кампанія, корпорація) залишається основою само-ідентифікації східної людини.

Залишається значним і вплив давніх релігій: індуїзму в Індії; синтоїзму в Японії; буддизму в Таїланді, М'янмі, Камбоджі, Лаосі, Японії, Китаї, В'єтнамі, Сінгапурі, Південній і Північній Кореї; ісламу в країнах Західної Азії, Північної Африки, Південно-Східної Азії (Малайзія, Індонезія, Бруней, ін.) тощо. При цьому в Індонезії і Малайзії суттєвий вплив на іслам мають індуїзм, буддизм і місцеві вірування, що визначає більш м'які форми релігійної самосвідомості мусульман регіону. При цьому на першому місці в східному суспільстві залишається не релігійна ідентичність, а співвіднесення себе із традиційною усталеною структурою – племенем, общиною, родинно-клановим об'єднанням. Значний вплив на окремі країни (Китай, Тайвань, Республіка Корея, Японія, Сінгапур, ін.) має конфуціанство як етично-філософська система, а реалізовані ними моделі соціально-економічного розвитку отримали назву "конфуціанського капіталізму".

Незмінною залишається й провідна роль держави в суспільному й економічному житті – визначальний фактор, характерний для усіх моделей східного капіталізму. Іншим спільним фактором є принцип колективізму. Якщо сучасні західні моделі капіталізму акцентують на правах індивідууму і представляють собою "капіталізм конкуренції", колективістські моделі капіталізму Сходу – на обов'язках члена колективу і представляють капіталізм "співробітництва" під опікою держави. У той час як фундаментальне протиріччя сучасного західного суспільства полягає в конфлікті між колективними і приватними інтересами, східні моделі прагнуть інтегрувати їх в єдину систему.

Можна погодитися з тезою про різне бачення сенсу буття та уявлень про прогрес на Заході і Сході [2]. У той час як в євроатлантичному середовищі сформувалися уявлення про поступ прогресу як про раціональну заміну усього менш продуктивного і відсталого більш продуктивним, новим, в східних суспільствах прогрес не обов'язково означає зміни, навпаки, він стабільний, постійний і

базується на спадкоємності базових орієнтацій. Особливо це характерно для ісламської цивілізації Західної Азії.

Так само відрізняються погляди східних і західних суспільств на демократію. Держави Азії визнають, що демократичні цінності не є універсальними, а відповідають специфічним особливостям розвитку тих чи інших соціумів. Демократія як політична система розглядається в азійських державах передусім з точки зору забезпечення рівності можливостей громадян та можливості мирної зміни влади. На противагу пріоритету прав над обов'язками на Заході, азійські країни ставлять на перше місце соціальну відповідальність і дисципліну. Нація, перенесена в площину політичних систем, розглядається як більш велика община, а її глава – як патріарх, який приймає рішення за всю націю. У той час як на Заході розвиток суспільства відбувається в результаті боротьби протилежних ідей і діє правило переважаючої більшості (принцип "50%+1"), на Сході рішення приймаються шляхом тривалих обговорень для досягнення консенсусу. Високо цінується політична стабільність і прогнозованість як основа для національного й економічного розвитку, що забезпечується тривалим перебуванням у влади однієї сильної партії (Комуністична партія в Китаї, Ліберально-демократична партія в Японії, Індійський національний конгрес в Індії, Національний Фронт в Малайзії) або лідера (Лі Куан Ю в Сінгапурі, Махаммад Махатхір в Малайзії, Ахмед Сукарно і Мухаммед Сухарто в Індонезії тощо).

Вибираючи між демократією і якісним управлінням східні держави віддають пріоритет останньому. Їх досвід свідчить, що хороше управління не залежить від типу режиму; вирішальне значення для економічного розвитку мають передусім сильні інститути влади, незалежно від того, яким – авторитарним чи демократичним – режимом вони підтримуються. Головне, щоб реформи, здійснювані владою, відповідали інтересам усього суспільства, а не окремих привілейованих груп.

Якщо для євроатлантичної цивілізації демократія – завжди добро, а авторитаризм – завжди зло, для Сходу м'який авторитаризм був і залишається джерелом стабільності, порядку і процвітання, а західні версії демократії стали причиною соціальної розбалансованості. Досвід країн, що розвиваються, свідчить, що не завжди наявність демократичних процесів й інститутів веде до соціально-економічного прогресу. Головним критерієм виступає ефективність влади, її здатність забезпечувати потреби суспільства. Аналіз свідчить, що найкращі успіхи в здоланні бідності мають країнами з сильними державними інституціями незалежно від ступеню їхньої демократичності (так, авторитарний комуністичний Китай демонструє в цьому відношенні кращі показники, ніж демократична парламентська Індія).

Особливістю азійських варіантів демократії, на нашу думку, є вдалий симбіоз авторитарності, що відповідає національним традиціям, і демократичності в сенсі рівності можливостей громадян. Тобто авторитаризм є невід'ємною рисою державного устрою азійських держав, їхніх поглядів на демократію. Мова йде лише про підґрунтя авторитаризму – високий моральний авторитет лідера чи партії (наприклад, Комуністичної партії в Китаї) чи методи насилля.

Ефективність влади напряду залежить від відповідності існуючих режимів національним традиціям. Тож поєднання характерних для Сходу традиційних цінностей, принципів соціальної справедливості і відповідальності з ринковою системою і політичним плюралізмом (в більшості країн), ефективність яких довів Захід, на нашу думку, забезпечує сьогодні швидку економічну трансформацію країн Східної Азії.

Динамічний розвиток країн Східної Азії в 1980-1990-х рр. призвів до появи концепції спільних для них "азійських цінностей", пропагандистом якої став прем'єр-міністр Малайзії Мохаммад Махатхір. За його словами, саме система цінностей визначає долю і добробут цивілізацій, народів і держав, "коли імперії і держави втрачали цінності, що сприяли їх могутності, вони приходили до занепаду і зміталися іншими утвореннями, що мали переважаючі системи цінностей" [3]. Серед "азійських цінностей" сім'я, що вважається оптимальною моделлю організації системи влади і відповідальності в рамках політичної системи; пріоритет колективних, групових інтересів і цінностей над індивідуальними, отже, обов'язків людини перед суспільством над її індивідуальними правами; органічне розуміння суспільства, в якому держава виступає головним гарантом його основних інтересів; соціальна дисципліна й відповідальність; велика цінність освіти; консенсусний підхід, прагнення до компромісу та гармонії.

Концепція "азійських цінностей" набула значного поширення після Азійської фінансово-економічної кризи 1997-1998 р. Криза примусила регіональні країни краще зрозуміти свою взаємозалежність, спонукала їх відмовитися від беззастережної надії на багатосторонню інтеграцію в рамках ВТО і АТЕС, шукати найбільш ефективні механізми взаємодії на регіональному ґрунті для відновлення вражених кризою економік. В результаті відбулося їх рішуче зрушення в бік вужчого регіоналізму, що призвело до створення форуму "АСЕАН+3" (АПТ), який вперше в історії об'єднав лише азійські держави – десять країн АСЕАН (Індонезія, Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Сінгапур, В'єтнам, Лаос, Камбоджа, М'янма, Бруней-Даруссалам), Японію, Китай, Республіку Корея, без залучення США чи європейських держав. Вперше також було об'єднано в єдиній регіональній структурі Південно-Східну і Північно-Східну Азію. Після кризи регіоналізм в Східній Азії з'явився як свідомий політичний процес, керований урядами, на противагу регіоналізації на базі японських інвестицій без суттєвої урядової підтримки, що мала місце з середини 1980-х рр. Аналітики, серед яких один з ідеологів зовнішньої політики США З.Бржезінський, визнали зародження азійської спільноти після фінансової кризи 1997-1998 рр. одним з поворотних пунктів сучасного світового розвитку [4].

Хоч формат "АСЕАН+3" було створено для фінансового співробітництва, він поширився також на сферу економіки і нетрадиційної безпеки. В листопаді 2000 р. було оприлюднене прагнення східно-азійських країн створити зону вільної торгівлі (ЗВТ) в форматі АПТ для посилення конкурентоспроможності їх економік з НАФТА і Європейським союзом. Оскільки двосторонній ЗВТ між північно-азійськими країнами є нереалістичним через недовіру та суперництво між ними, було винайдено нетрадиційний метод – зміцнення двосторонніх відносин АСЕАН окремо з Китаєм, Японією, РК. Визначено терміни досягнення угоди про економічне партнерство до 2011 р., про ліквідацію тарифів – до 2016 р.

Макрорегіональні процеси послужили чинником прискорення субрегіональної інтеграції в Південно-Східній Азії. Балійською Декларацією АСЕАН 2003 р. проголошено мету створення Спільноти АСЕАН в трьох вимірах – безпековому, економічному і соціально-культурному – до 2020 р.; в січні 2007 р. прийнято рішення про скорочення термінів створення Економічної Спільноти (тобто спільного ринку) АСЕАН до 2015 р., щоб відповідати умовам роботи в зоні вільної торгівлі АСЕАН з Китаєм, Японією, Республікою Кореєю до завершення відповідних переговорів.

Формування АПТ як регіональної організації супроводжувалося проголошенням спільної східно-азійської ідентичності на основі "азійських цінностей" і відкидання "західних" економічних, політичних і соціальних принципів. Хоч регіональні країни не мають багато спільного в історії й культурі, більше того, належать до різних цивілізацій, відчувалася спроба регіональних еліт побудувати спільний імідж регіону на кшталт того, як це зробили регіональні еліти Південно-Східної Азії при конструюванні АСЕАН. Варто згадати, що до появи АСЕАН країни ПСА не мали навіть спільної самоназви (західні держави почали вживати термін Південно-Східна Азія лише в роки II світової війни зі створенням в субрегіоні спільного союзного командування).

Після кризи з'явилися численні публікації про створення нового світового порядку на регіональній основі, в якому три регіональні центри вже визначилися – ЄС, НАФТА і Східна Азія [5]. Проте пройшло кілька років і ситуація щодо конструювання суто азійської Східної Азії як одного з глобальних центрів змінилася. Нові тенденції окреслилися вже в 2005 р. зі створенням за ініціативи Японії нового регіонального форуму – Східно-азійського саміту (САС) в форматі "АСЕАН+6" за участю, крім держав-учасниць "АСЕАН+3", також Індії, Австралії і Нової Зеландії. В цьому форматі також представлено проект створення ЗВТ.

Нові країни-учасниці не є східно-азійськими державами: Індія, яку на сьогодні називають основним суперником Китаю в довгостроковій перспективі, географічно належить до Південної Азії і формує окрему індуїстську цивілізацію; дві тихоокеанські держави Австралія і Нова Зеландія є частинами європейської цивілізації. Таким чином, принцип конструювання Східної Азії на основі спільних "азійських цінностей" було порушено. З того часу питання про подальший напрямок регіональної інтеграції вивчається і обговорюється на численних самітах в форматі АСЕАН, "АСЕАН+3" і Східно-азійського саміту; до цього часу його не визначено. Нового напрямку і формату регіональній інтеграції надають заявки США і Росії про вступ до "АСЕАН+6", подані в 2010 р., що, в разі їх прийому, вже в 2011 р. призведе до перетворення "АСЕАН+6" на "АСЕАН+8".

В цьому контексті привертають увагу суперечності між регіональними державами щодо розширення рамок регіональної інтеграції за рахунок США і Росії. Деякі з них (Індонезія, Філіппіни, Таїланд) вітають залучення США до регіональних структур; за словами міністра іноземних справ Індонезії, щоб "бачити регіон вільним від домінування однієї держави" (тобто Китаю). Китай та держави, що його підтримують, передусім Сінгапур і Малайзія, наполягають на тому, що рушійною силою інтеграції, в рамках якої відбуватиметься економічна, торговельна й інвестиційна кооперація, буде залишатися "АСЕАН+3", як це було спроектовано спочатку.

За деякими оцінками, вже сам факт розширення САС несе ризик його ефективності через перетворення його на громіздку конструкцію типу АТЕС (форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва). Водночас визнається, що розширення САС було неминучим, оскільки динаміка регіону змінила орієнтацію політики США та інших тихоокеанських держав в бік більшого залучення до Східної Азії [6]. В результаті спостерігається конструювання іншого інтеграційного проекту, в рамках Азійського Тихоокеанського регіону із залученням США, Росії, в перспективі інших Тихоокеанських держав, а також зацікавлених сусідніх держав (Індія не є ні східно-азійською, ні тихоокеанською державою).

На сьогодні активізувалися й процеси в АТЕС, який був основним форматом інтеграції в Азійсько-

Тихоокеанському регіоні (АТР) в 1993-1998 рр., особливо після того, як в 1994 р. за ініціативи США було вирішено встановити в АТР впродовж 10 років зону вільної торгівлі (Богорська декларація) [7]. Недостатня увага з боку США і керованої ними АТЕС до гострих проблем держав, вражених Азійською кризою 1997-1998 рр., стала вирішальним чинником їх повороту до суто-азійських форумів та створення "АСЕАН+3". Після завершення кризи увага США також була сконцентрована на інших питаннях, пов'язаних передусім з просуванням прийому Китаю до ВТО (відбулося в грудні 2001 р.) та зміцненню безпеки і боротьби з тероризмом після терористичних атак на США 11 вересня 2001 р.

Перетворення Східної Азії на центр світового економічного розвитку та значне посилення регіонального і глобального впливу Китаю в результаті глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. спричинило повернення уваги США до регіону, що, очевидно, буде мати наслідком просування ними проекту Тихоокеанської інтеграції (на протидію східно-азійській). Тож на сьогодні зрушення в бік суто-азійської інтеграції, яка окреслилася після Азійської фінансово-економічної кризи 1997-1998 рр., не спостерігається. Регіональна інтеграція відбувається в кількох форматах, як без участі, так і за участю не-азійських держав і буде, очевидно, розвиватися паралельно в рамках різних регіональних структур з численними механізмами перестрахівки між країнами регіону з метою уникнення залежності від тих чи інших регіональних лідерів та здобуття якомога більших економічних дивідендів. Основним рушієм регіональної інтеграції є економічні інтереси східно-азійських держав, тож учасниками регіонального діалогу в різних форматах виступають передусім їх найбільші торговельні партнери.

Тож виникає питання – чи можуть східно-азійські держави об'єднатися на основі спільних "азійських цінностей"; чи не є концепція "азійських цінностей" політичною конструкцією? Слід визнати, що незважаючи на багато спільних рис, які поділяють країни Східної Азії, вони належать до різних цивілізацій. На відміну від переважно ісламської Західної Азії, в Східній Азії виокремлюється кілька цивілізацій. А.Тойнбі схильний до поділу далеко-східного суспільства на китайське і японсько-корейське, що конструюють дві окремі цивілізації [8]. С.Хантінгтон виокремлює 8-9 цивілізацій, з яких в Східній Азії представлені китайська (Китай, В'єтнам, Корея), японська (Японія), буддистська (М'янма, Таїланд, Лаос, Камбоджа); ісламська (Індонезія, Малайзія, Бруней, частково Філіппіни), латиноамериканська (Філіппіни) цивілізації. Тож навіть в суто-азійському форматі "АСЕАН+3" представлено 5 цивілізацій; в Східно-азійському саміті ("АСЕАН+6") – ще 2 (індуїстська і європейська) [9].

Тож, єдиної східно-азійської цивілізації не існує, як і спільної для усіх цих цивілізацій системи цінностей. Загалом Східна Азія (передусім Південно-Східна Азія) є найбільш диверсифікованим регіоном світу в географічному, етнічному і культурному відношенні. Тим спільним фактором, що об'єднує регіон, на нашу думку, є передусім конфуціанство як філософсько-етична система, покладена в основу регіональних моделей капіталізму, а також велика китайська діаспора, що контролює значну частину приватного бізнесу в Південно-Східній Азії (ПСА).

Досвід японської окупації в роки II світової війни і приналежність японців до іншої цивілізації створюють перешкоди для лідерства Японії в регіоні, проте японський приклад модернізації на основі власних традицій і цінностей; японська модель капіталізму, адаптована в країнах Східної Азії до місцевих умов; японські інвести-

ції, що призвели до створення регіональної виробничої мережі японських дочірніх компаній і об'єднали регіон економічно мали вирішальний вплив на прогрес країн Східної Азії в 1980-1990-х рр.

З кінця 1990-х рр. в умовах рецесії японської економіки на роль регіонального лідера висунувся Китай. Цивілізаційний чинник надає Китаю більше шансів на регіональне лідерство, ніж Японії. У той час як Японія (країна-цивілізація) є одинокою в регіоні, Китай є не лише країною-гігантом, що значно переважає Японію територіально і чисельно, відчуття культурної ідентичності полегшує економічні зв'язки між етнічно китайськими країнами (Гонконг до 1997 р., Тайвань, Сінгапур). Китай має чисельну або економічну впливову діаспору в Малайзії, Таїланді, Індонезії, Філіппінах, В'єтнамі, що сформувала добре розвинуту соціальну мережу, є культурно й економічно орієнтованою на країну своїх предків. Навіть не китайські суспільства (Північна й Південна Корея, В'єтнам) значною мірою поділяють китайську конфуціанську культуру, що полегшує взаєморозуміння між ними.

Такі чинники створюють сприятливе середовище як для посилення регіонального впливу Китаю, так і для продовження регіональної конкуренції за обмеження такого впливу, оскільки країни, які належать до інших цивілізацій, особливо ті, що мають значну або впливову економічно китайську діаспору (ПСА) побоюються встановлення китайського домінування в регіоні та створення "великого Китаю", тому вітають залучення до регіону третьої сили (США) в якості противаги.

Таким чином, з одного боку, збереження країнами Східної Азії міцного цивілізаційного підґрунтя стало однією з вирішальних причин їхнього відродження і ефективного розвитку; з іншого боку, приналежність регіональних

країн до різних цивілізацій обмежує можливості їхньої інтеграції, що робить азійсько-тихоокеанську інтеграцію на основі спільних економічних інтересів більш реалістичною і перспективною, ніж східно-азійську інтеграцію на основі спільних "азійських цінностей".

1. Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире / Под ред. П.Бергера, С.Хантингтона; пер. с англ. — М.: Аспект-Пресс, 2004. — 378 с. — С.19. 2. Гуря В. Про деякі аспекти дослідження проблем глобального розвитку // Соціокультурне середовище країн Азії і Африки в глобалізаційних потоках сучасності: між відторгненням і залученням. Матеріали Міжвідомчої науково-теоретичної конференції, м. Київ, 16 березня 2006 р. — К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2006. — 79 с. — С.12. 3. Mahathir, Mohamad. The Way Forward. London, 1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.lib.ru/POLITOLOG/mahathir.txt 4. Brzezinski, Zbignev. Second Chance. Three Presidents and Crisis of American Superpower. — New York: Basic Books, 2007. — P.12. 5. Regionalism in East Asia. Paradigm shifting? / ed. by Fu-Kuo Liu and Philippe Regnier. — New York: Routledge Curson, 2003. — 250 p.; Sutter, Robert G. The United States and East Asia. — New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2003. — 232 p.; Munakata, Naoko. Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration. — Research Institute of Economy, Trade and Industry, Tokyo, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2006. — 244 p., etc. 6. Suryodiningrat, Meidyatama. Making Hanoi the bully pulpit for regional cooperation [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.thejakartapost.com/news/2010/04/05/making-hanoi-bully-pulpit-regional-cooperation.html>; Budianto, Lilian. US, China rivalry may sway ASEAN agenda at EAS [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.thejakartapost.com/news/2010/07/30/us-china-rivalry-may-sway-asean-agenda-eas.html> 7. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1994 (in two books). Book 2. August 1 to December 31, 1994. — Washington: United States Government Printing Office, 1995. — 1403-2243 p. — P.2094. 8. Тойнбі, Арнольд Дж. Дослідження історії: В 2 т. / А.Тойнбі; пер. з англ. — Т.1. — К.: Основи, 1995. — 613 с. — С.552. 9. Huntington, Samuel P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. — London, New York: Touchstone Books, 1997. — 367 p. P. 45-48.

Надійшла до редколегії 09.02.11

М. Гребенюк, полковник, заступник начальника навчально-наукового центру міжнародної миротворчої діяльності Національного університету оборони України

БРИТАНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ВІЙНИ В ПЕРСЬКІЙ ЗАТОЦІ 1990–1991 РОКІВ

Стаття присвячена аналізу стану британської історіографії війни в Перській затоці 1990–1991 років, визначенню її загальних тенденцій та особливостей британського підходу до висвітлення цієї війни. Було виявлено найбільш впливових та авторитетних британських дослідників, праці яких впливали на формування деяких аспектів британської зовнішньої політики в даному регіоні.

The article is dedicated to an analysis of the British historiography of the Gulf War 1990–1991, its general tendencies and specifics of the British approach to the war coverage. The most influential and authoritative British researchers those works made an impact on forming some aspects of the British foreign policy in the region have been identified.

Ніхто не знає про війну краще ніж її головні учасники. Британські дослідники до сьогодні провели великий обсяг досліджень війни в Перській затоці 1990 – 1991 років, результати яких були опубліковані в численних працях, що складають британську історіографію зазначених подій. Будучи дуже цікавою для дослідників, ця історіографія досі не була предметом всебічного аналізу. Метою автора є розкрити стан британської історіографії, визначити її загальні тенденції та особливості британського підходу до висвітлення цієї війни.

На тему війни з Іраком за звільнення Кувейту було написано біля сорока книг, ста двадцяти публікацій у наукових періодичних виданнях статей про результати досліджень, аналізів, звітів, спогадів та інтерв'ю.

Найбільш повно джерельна база представлена в британських бібліотеках. Автор мав нагоду працювати в бібліотеці Британської Ради в Києві та бібліотеці Барінгтон академії оборони Великобританії в Шрінхемі. Але, крім традиційних бібліотек ці праці, або інформація з них, часто розміщена на серверах електронних бібліо-

тек, навчальних, науково-дослідних закладів, урядових та неурядових організацій, що забезпечує доступ до інформації про зазначені події широкому колу дослідників. Разом із цим, варто врахувати, що на відміну, наприклад, США, де практикують відкритий доступ до електронних бібліотек, у Великобританії домінує "комерційний" підхід, коли для доступу необхідно бути зареєстрованим користувачем та заплатити відповідний внесок.

Автором було встановлено, що в Великобританії з самого початку висвітлювання зазначених подій просліджувалась тенденція до збільшення відкритості публікацій та полегшення доступу до джерел як наслідок закінчення "Холодної війни", швидкого розвитку інформаційних технологій, у тому числі в бібліотечній справі, та політики поширення британських підходів і поглядів.

Разом з цим, автор установив певні фактори, які сприяли викривленню фактів, необ'єктивності оцінок, зміщенню акцентів, а саме: посилення конкурентної боротьби видів збройних сил Британії за частку "бюджетного" пирога в умовах значного скорочення воєн-